

Висновки з проведеного дослідження. Застосування методології проектного управління дає змогу значно швидше та продуктивніше вирішувати низку задач під час реалізації проектів енергоефективності на підприємствах. Основними перевагами проектного менеджера, який, на противагу традиційному підходу до управління виробничими процесами, використовує гнучкий і навіть екстремальний підхід до управління, є швидке реагування на динамічні зміни зовнішнього середовища, зміна цін на ресурси і технології, введення нових стандартів і вимог, прийняття нових законів і бажання більш коротких термінів окупності інвесторами.

Проектний підхід дає змогу сформувати більш гнучку організаційну структуру управління, чіткий розподіл керівництвом цілей, завдань, функцій та обов'язків щодо реалізації проекту, що полегшує оцінювання та підвищує контроль за виконанням завдань підлеглими. Управління проектами використовує стратегію цільового раціонального розподілу та використання проектних ресурсів за критерієм максимізації з метою ефективного управління ними.

Виходячи з викладеного вище, зауважимо, що сфера управління енергоефективності виробничих підприємств є однією з пріоритетних щодо використання методів та прийомів проектного менеджменту.

1. Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р № 1228 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>.
2. Key World Energy Statistics 2016 / International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld2016.pdf>.
3. Про енергозбереження: Закон України від 1 липня 1994 р. № 74/94-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/74/94>.
4. Мащенко С.О. Теоретичні аспекти дослідження енергозбереження як економічної категорії. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. 1 (1). С. 280–284.
5. Данілюва А.Ю. Управління енергоефективністю промислових підприємств: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Хмельницький, 2016. 196 с.
6. A Guide to the Project Management Body of Knowledge / Fifth Edition (PMBOK Guide) an American National Standard ANSI/PMI 99-001-2013. URL: http://dinus.ac.id/repository/docs/ajar/PMBOKGuide_5th_Ed.pdf.
7. Управління проектами, програмами та проектно-орієнтованим бізнесом: колективна монографія. Т. 3. / за наук. ред. В.В. Морозова. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2012. 238 с.
8. Маргасов Д.В. Стратегія розвитку і сучасні аспекти інвестиційних енергоощадних проектів. Управління розвитком складних систем. 2013. Вип. 14. С. 41–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2013_14_10.
9. Шашко В.О., Трембач І.О., Трембач Б.О. Впровадження системи енергетичного менеджменту на основі стандарту ISO 50001 для підвищення енергетичної ефективності промислових підприємств. Економіка і суспільство. 2017. № 8. С. 398–404.

E-mail: Pavlova_zt@ukr.net

УДК 635:631.524.17

Рудь В.П.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії інноваційно-інвестиційного розвитку
овочевого ринку та інтелектуальної власності,
Інститут овочівництва і багжанництва НААН

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО ОВОЧІВНИЦТВА

У статті викладено загальну стратегію та пріоритети інституційної підтримки для органічного овочівництва в перспективі. Встановлено, що інституційні аспекти органічної овочевої продукції характеризують наявну модель розвитку ринкового механізму як організаційно неефективну. Дослідження її практичних умови показують, що інституційна система забезпечення органічного виробництва в Україні не збалансована, що виявляється як на рівні базисних (власність, влада, управління, праця), так і на рівні похідних інститутів (ціна, конкуренція, підприємництво, регулювання).

Ключові слова: інституції, органічна овочева продукція, споживання, структура продовольчого кошику, проблеми розвитку, пріоритетні напрями розвитку.

ИНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОРГАНИЧЕСКОГО ОВОЩЕВОДСТВА

Рудь В.П.

В статье изложены общая стратегия и приоритеты институциональной поддержки для органического овощеводства в перспективе. Установлено, что институциональные аспекты органической овощной продукции характеризуют существующую модель развития рыночного механизма как организационно неэффективную. Исследования и практические условия показывают, что институциональная система обеспечения органического производства в Украине не сбалансирована, что проявляется как на уровне базисных (собственность, власть, управление, труд), так и на уровне производных институтов (цена, конкуренция, предпринимательство, регулирование).

Ключевые слова: институции, органическая овощная продукция, потребление, структура продовольственной корзины, проблемы развития, приоритетные направления развития.

INSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION ORGANIC VEGETABLE PRODUCTION

Rud' V.

The article set out the overall strategy and priorities of institutional support for organic vegetable production in the future. It is established that the institutional aspects of organic vegetable production characterize the existing development model of the market mechanism as institutionally inefficient. Research and practical conditions show that the institutional assurance system for organic production in Ukraine is unbalanced, which is manifested both at the level of the base (property, power, management, labor), as well derivatives of the institutions (price, competition, entrepreneurship, regulation). The "basic" principles of organic vegetable products production in Ukraine are considered.

Keywords: institutions, organic vegetable production, consumption, structure of the food basket, development problems, development priorities.

Постановка проблеми. Нині Україна виробляє близько 11 млн. т овоче-баштанної продукції. Частка органічного овочевого сегменту складає до 1%, чого явно недостатньо не тільки для світових, але й для внутрішніх потреб країни, адже, відповідно до Концепції органічного виробництва овочевої продукції в Україні до 2020 року, заплановано збільшити показник вирощування органічних овочевих культур до 10% і виробляти 1,5 млн. т органічних овочів [1; 2, с. 22]. Сучасна система виробництва органічних овочів вимагає вирішення актуальних проблем на всіх рівнях, а саме державному, регіональному та господарському [5]. На державному рівні найважливішими є підвищення рівня екологічної обізнаності та активності суспільства, захист вітчизняного споживача та створення легального органічного ринку. На регіональному рівні пріоритетними є самозабезпечення регіонів органічною овочевою продукцією та ефективний розвиток інфраструктури овочевого ринку шляхом формування кластерних об'єднань за участю суб'єктів інтеграції, а саме виробників органічної сировини, переробних підприємств та торговельно-збутових організацій. На господарському рівні відбуваються формування збутової концепції підприємства, розроблення стратегічних планів з урахуванням можливостей органічних господарств та оцінювання зовнішнього середовища, збільшення обсягів виробництва органічних овочів, розширення асортименту органічної овочевої продукції та впровадження у виробництво інноваційних рішень, запровадження рекламної маркетингової діяльності, що спрямована на підтримання еколого-економічної рівноваги та забезпечення потреб населення за допомогою організації обміну, просування органічних торгових марок. Таким чином, сьогодні назріла розробка такої моделі інституційного забезпечення розвитку органічного овочевого ринку, яка б сприяла ефективній дії Закону «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» та дала

б змогу вирішити соціальні проблеми села, що не має стати сферою викачування прибутків, оскільки діяльність підприємств має здійснюватися з урахуванням екологічних і соціальних проблем, спрямовуватися на підвищення добробуту й розвитку, а не на вимирання сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світове та вітчизняне виробництво органічної сільськогосподарської продукції досліджують у своїх роботах П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, В.А. Кравченко, С.М. Кваша, В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Ульянченко, Т.В. Кучеренко, Н.О. Андрусак та інші науковці. Питання економічної ефективності виробництва та переробки органічної овочевої продукції розглядають В.В. Писаренко, В.І. Даниленко, А.В. Гуменюк, О.П. Зоря, О.І. Яснолоб та багато інших вчених. Проте питання інституційного забезпечення розвитку органічного овочівництва в наукових публікаціях розкрито недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування науково-методичних засад інституційного забезпечення розвитку органічного овочівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні існують усі передумови для ефективного розвитку органічного овочевого ринку. Так, до переваг слід відносити тривалі партнерські відносини на принципах «від лану до столу»; стабільну цінову політику внаслідок нееластичності попиту на овочеві культури; поступовий відхід від «торгівлі сировиною»; розвиток кооперації, вертикальної та горизонтальної інтеграції. До слабких сторін відносимо нерозвиненість інфраструктури органічного ринку та орієнтацію переважно на внутрішній ринок. Крім того, існують серйозні причини, що стримують розвиток національного сектору органічного овочевого ринку, такі як відсутність підзаконних актів до основного Закону, що регулюють збут органічних овочів за справедливими цінами; необхідність створення інституційної інфраструктури,

передусім сертифікаційних установ, асоціацій виробників органічної продукції та відповідної торговельної мережі; потреба інтеграції в наявні міжнародні структури для полегшення доступу на зовнішні ринки; брак інформаційно-консультаційного забезпечення та компетентних дорадчих служб; відсутність державної підтримки на період переходу до органічного агропромисловництва; можливі фінансові втрати під час конверсії та зміни кон'юнктури ринку; додаткові витрати на технічне переобладнання; необхідність зміни стереотипів; брак екологічного мислення та освіти; інноваційна пасивність управлінських структур; високий рівень бідності населення.

Виробництво органічної овочевої продукції в Україні має базуватись на основних принципах (табл. 1).

Органічний овочевий ринок регулюється відповідно до законів України та інших нормативно-пра-

вових документів. Позитивним зрушенням в цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2014 року № 425-VII. Головна мета Закону полягає у створенні зрозумілих регулюючих правил у цій підгалузі задля забезпечення впевненості споживачів у тому, що продукти та сировина, марковані як органічні, є справді екологічно чистими. На початку 2015 року внесені зміни згідно із Законом від 12 лютого 2015 року № 191-VIII.

На наступному етапі, а саме 7 лютого 2016 року, розглянуто проект Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 24 листопада 2016 року № 5448. 10 липня 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва,

Таблиця 1. Основні принципи органічного овочівництва в Україні

Принцип	Напрямок дії	На чому базується
Принцип здоров'я	Виробництво органічної овочевої продукції забезпечує та зміцнює родючість ґрунтів, здоров'я флори, фауни, населення і країни як єдиного та неподільного цілого.	Базується на принципах відмови від використання хімічних добрив, пестицидів, харчових домішок та інших синтетичних речовин.
Принцип турботу	Забезпечення захисту здоров'я і добробуту теперішніх та майбутніх поколінь, охорони навколишнього середовища.	Базується не тільки на наукових даних, але й на практичному досвіді, на традиціях місцевого населення.
Принцип соціальної спрямованості	Передбачає пріоритетність інтересів населення, його добробуту, розвиток сільських територій.	Базується на формуванні екологічно безпечного соціально спрямованого органічного виробництва в АПК.
Принцип екологічності	Передбачає збереження екосистем та сільських територій.	Базується на живих екологічних системах і циклах, взаємодіє з ними, функціонує за їх подобою та сприяє їх охороні.
Принцип справедливості	Органічне овочівництво має спиратись на взаємозв'язки, що забезпечують сумлінне відношення до навколишнього середовища та життєвих умов.	Базується на рівноправності та повазі, сприяє продовольчій незалежності, передбачає відкритість і справедливість процесів виробництва та збуту, несе відповідальність за екологічні та соціальні витрати.
Принцип об'єктивності	Забезпечує узгодженість цілей екологічно безпечного розвитку галузі з реальними можливостями територій, виявленими в результаті екологічного аудиту; системи контролю.	Базується на об'єктивному оцінюванні ризиків з урахуванням конкретних обставин згідно з прийнятими у міжнародній практиці підходами.
Принцип варіативності	Передбачає вибір альтернативних інструментів, методів, моделей розвитку галузі на основі пріоритетних цілей і завдань.	Базується на врахуванні критерія безпечності галузі для навколишнього середовища на основі фактичних даних господарств.
Принцип пріоритетності	Сприяє ранжуванню цілей і завдань розвитку галузі.	Базується на врахуванні критерія екологічної безпечності відповідно до сформованої стратегії.
Принцип оптимальності	Орієнтується на розвиток АПК, який не створює негативного впливу на екологічний стан довкілля.	Базується на врахуванні критерія безпечності галузі для навколишнього середовища на основі наукових підходів.
Принцип ефективності	Забезпечення максимального економічного, соціального та екологічного результату від впровадження екологічно безпечного (органічного) агропромислового виробництва.	Базується на врахуванні критерія безпечності галузі для навколишнього середовища на основі передового досвіду господарств.
Принцип функціональної готовності	Системи контролю і сертифікації повинні бути повністю ефективними в досягненні поставлених цілей.	Базується на врахуванні критерія безпечності галузі для навколишнього середовища на основі рекомендацій контролюючих органів.
Принцип правової захищеності	Полягає в правовій захищеності виробників і споживачів органічної овочевої продукції.	Базується на врахуванні критерія безпечності галузі для навколишнього середовища з урахуванням норм і правил правових інститутів.
Принцип інтеграції в законодавчій сфері	Передбачає узгодження вітчизняного нормативно-правового забезпечення, спрямованого на розвиток органічного виробництва АПК, з європейським забезпеченням.	Базується на врахуванні критерія безпечності вітчизняної галузі для навколишнього середовища з урахуванням норм, правил і вимог ЄС.

Джерело: розроблено автором

обігу та маркування органічної продукції» № 5448-д, за який проголосували 237 народних депутатів. Законопроект визначає, як функціонуватимуть реєстр операторів, реєстр органічного насіння та реєстр органів сертифікації [3].

Також прописано систему санкцій як для виробників, так і для органів сертифікації. Згідно з положеннями документа забороняється маркувати державним логотипом для органічної продукції сільськогосподарську продукцію, що була отримана не в результаті органічного виробництва або є продукцією перехідного періоду. Крім цього, не буде дозволено використання під час маркування такої харчової продукції будь-яких позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік», а також будь-яких похідних від цих слів з префіксами «біо-», «еко-» тощо будь-якими мовами [7].

Крім того, з метою врегулювання правових, економічних та соціальних основ виробництва органічної продукції фізичними або юридичними особами розроблено низку підзаконних актів (постанов Кабінету Міністрів України), що регулюють процеси виробництва органічної продукції (сировини), таких як Постанова КМУ «Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) рослинного походження» від 31 серпня 2016 року № 587, де передбачено виключення з технологічного процесу хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів їх похідних та продуктів, вироблених з генетично модифікованих організмів, консервантів; Постанова КМУ «Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження» від 30 березня 2016 року № 241; Постанова КМУ «Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) бджільництва» від 23 березня 2016 року № 208; Постанова КМУ «Детальні правила виробництва органічних морських водоростей» від 30 вересня 2016 року № 980.

Далі при Міністерстві АПК і продовольства України розпочато роботу зі створення єдиної електронної бази даних виробників органічної продукції за принципом відкритої платформи. Ця база буде містити інформацію про те, в якому регіоні перебуває виробник, кількість землі в користуванні, наявність сертифікатів, сертифікуючий орган тощо.

Звернемо увагу на низку неузгодженостей та неточностей Закону, які істотно знижують його регулюючий ефект. Правове регулювання органічного овочівництва має враховувати міжнародні зв'язки та зобов'язання, адже вплив норм права ЄС на аграрне право України є досить значним, незважаючи на те, що інтеграційні процеси ще не завершені. Так, в Європейському Союзі органічне виробництво регламентується Директивою від 28 червня 2007 року № 834 з органічної продукції та її маркування; базовими стандартами "International Federation Organic Agriculture Movements" (IFOAM); стандартами продовольчої та сільськогосподарської організації ООН ("Food and Agricultural Organization" (FaO) of the UN) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization (WHO) of the UN).

З огляду на те, що Регламенти є актами прямої дії, а на всій території Євросоюзу загальні принципи органічного виробництва є уніфікованими, норми законопроекту досить довільно інтерпретують низку понять,

передбачених статтею 2 Регламенту 834/2007, безсистемно викладають принципи та вимоги до впровадження органічного виробництва. Це може ускладнити визнання еквівалентності наших систем виробництва та контролю з метою спрощення торгівлі.

Крім того, не відповідає праву ЄС положення частини 2 статті 23 Законопроекту, яким регулюються вимоги до органічного виробництва під час перехідного періоду, адже передбачено перехідний період для органічного рослинництва стосовно земельних ділянок для вирощування однорічних культур, тривалість якого не може бути менше 24 місяців. Водночас у частині першій статті 36 Регламенту 889/2008 міститься уточнення, що такий перехідний період має застосовуватися протягом двох років до засівання.

Також стаття 24 Законопроекту визначає неповний перелік вимог до виробництва порівняно з переліком, передбаченим статтею 40 Регламенту 889/2008. Слід зазначити, що в цій же статті вказано на те, що встановлення інших вимог, ніж ті, що передбачені цим Законом, не допускається.

Встановлено, що у статті 25 Законопроекту визначено фактично ідентичні підстави для зупинення та скасування сертифіката органом сертифікації, що створює можливість за однакових умов приймати різні рішення та не відповідає принципу правової визначеності, закріпленому в праві ЄС, згідно з якими норми актів законодавства мають бути чітко сформульованими, вільними від суперечностей. Не відповідають також положенням права ЄС передбачені Законопроектом вимоги до маркування органічної продукції. Зокрема, в регламентах ЄС немає вимоги письмового погодження органом сертифікації маркування органічної продукції. Положення статті 37 законопроекту, що встановлюють відповідальність за порушення законодавства у сфері органічного виробництва, не узгоджуються між собою, суперечать положенням статті 25 Законопроекту та не відповідають принципу правової визначеності.

Для створення повноцінної нормативно-правової бази з органічного виробництва необхідно за напрямом правового забезпечення органічного овочового ринку [4; 6]:

- розробити, ухвалити та впровадити відповідні підзаконні акти, які регулюватимуть основні засади, взаємодію учасників органічного ринку, визначатимуть контроль і нагляд, а також виписуватимуть правила органічного виробництва, переробки, транспортування, зберігання, сертифікації;

- у довгостроковій перспективі для повноцінного формування овочевих товаропотоків вжити заходів щодо вдосконалення тарифно-митної політики на імпорт основних видів овочів;

- з метою гарантування компенсаційних виплат на витрати, пов'язані з відхиленням фактичних від прогнозованих витрат, запровадити практику укладання ф'ючерсних угод між сільськогосподарськими виробниками і замовниками продукції (переробні та торговельно-збутові організації);

- започаткувати прямі виплати (субсидії) для органічних господарств як у ЄС (прямі виплати для всіх фермерів, хто виконує базові вимоги для захисту навколишнього середовища та добробуту тварин (система "crosscompliance" у рамках Схеми єдиних виплат (single aid scheme, SPS);

- забезпечити створення та просування державного вітчизняного логотипу для маркування органічної продукції;
 - сприяти створенню належним чином обладнаних місць продажу органічних продуктів, що дасть змогу реалізувати підприємствам органічну продукцію за відповідними цінами;
 - забезпечити державну підтримку розвитку напрямку експорту органічної продукції;
 - сформувати інформаційні бази щодо сучасних розробок з виробництва, зберігання та переробки органічної овоче-баштанної продукції, а також підвищити результативність трансферу їх у виробництво;
 - розробити та затвердити Національний план дій розвитку органічного сектору в Україні;
 - ввести до плану державних спостережень збір (відокремлення) інформації про спеціальні сировинні зони ведення органічного сільського господарства в розрізі площ під обробітком та кількості виробленої сировини (за видами) в натуральному та грошовому виразах, що зробить можливим відстеження та аналіз динаміки розвитку ринку органічних продуктів;
 - ввести до загальнодержавної бази даних сертифіковані органічні підприємства, переробні підприємства, трейдери, сертифікаційні органи;
 - надавати пріоритет у субсидуванні органічним господарствам, що сертифіковані за типом Б, а саме вітчизняними державними сертифікаційними органами.
- Практична реалізація стратегії переходу до органічного виробництва повинна спиратись на базові стандарти Міжнародної федерації руху за органічне сільське господарство (IFOAM) та системи стандартів, вимог щодо виробництва продуктів харчування Комісії Кодекс Аліментаріус, ФАО/ВОЗ, Постанову Ради (ЄС) № 2092/91, національні вимоги щодо органічного виробництва, переробки овочевої продукції, Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини».

Інституціональні аспекти виробництва органічної овочевої продукції характеризують наявну модель розвитку ринкового механізму як інституційно неефективну. Дослідження показують, що інституціональна система забезпечення органічного виробництва в Україні є незбалансованою, що виявляється як на рівні базисних (власність, влада, управління, праця), так і на рівні похідних інститутів (ціна, конкуренція, підприємництво, регулювання). Проблеми економіки доповнюються проблемами адаптації суспільних і недосформованістю правових інститутів, що разом зі станом науки, освіти, деградацією продуктивних та виробничих відносин відкидають інноваційну модель розвитку органічного виробництва овочів до постіндустріального типу.

Висновки з проведеного дослідження. До основних інституційних причин, що стримують розвиток національного сектору органічного овочевого ринку, належать відсутність підзаконних актів до основного Закону; необхідність створення вітчизняних сертифікаційних установ, асоціацій виробників органічної продукції та відповідної торговельної мережі; відсутність державної підтримки на період переходу до органічного агровиробництва; необхідність зміни стереотипів; брак екологічного мислення; бідність населення та недостатнє наукове забезпечення галузі. Реформування влади потребує вдосконалення структурної та функціональної побудови системи Міністерства аграрної політики та продовольства України, обласних управлінь агропромислового розвитку та районних управлінь сільського господарства і продовольства шляхом реформування й координації у сфері раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, зовнішньоекономічної діяльності, інвестування та інноваційної діяльності, координації діяльності інших органів державної влади щодо розвитку сільських територій та ефективного функціонування овочевого ринку.

1. Концепція органічного виробництва овочевої продукції в Україні до 2020 року (проект) як складова Концепції органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні до 2020 року / О.М. Могильна, В.О. Муравйов, Т.К. Горова, В.П. Рудь та ін. Харків: «ІОБ НААН», 2017. 24 с.

2. Концепція органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні / за ред. Я.М. Гадзало, А.С. Заршиняка, В.Ф. Камінського. Київ: ННЦ «Інститут землеробства» НААН, 2015. 42 с.

3. Наукові основи виробництва органічної продукції в Україні: моногр. / за ред. Я.М. Гадзала, В.Ф. Камінського. Київ, 2016. 596 с.

4. Методологічні аспекти еколого-економічного розвитку органічного овочівництва в Україні. Інституційне забезпечення: моногр. / О.М. Могильна, О.В. Муравйов, В.П. Рудь та ін. Вінниця: ТОВ «ВП Пляда», 2017. 92 с.

5. Корнієнко С.І., Горова Т.К., Муравйов В.О., Могильна О.М., Рудь В.П. та ін. Галузева програма «Овочі України – 2020». Вінниця: ТОВ «Нілан – ЛД», 2016. 40 с.

6. Галузева програма «Малопоширені овочеві культури – 2025» (науковий аспект) / С.І. Корнієнко, Т.К. Горова, О.М. Могильна, В.П. Рудь та ін. Харків: ТОВ «ВП Пляда», 2017. 100 с.

7. Економіка Archives – Українські акценти. Прийнято закон про основні принципи та вимоги до органічного виробництва. URL: <http://aktsenty.com/pryiniato-zakon-pro-osnovni-prynitsyru-ta-vymohy-do-orhanichnoho-vyrobnystiva>.

E-mail: agrosience.rud@gmail.com